

& distinguendi spatium haberemus, quo quisque ex genere cibis, aut quota diei hora sumendus esset. Sed tantum cum flagitaret corporis necessitas, ad ea, quæ prima nobis oblata essent, edenda prouocati, ut primum naturæ, & fami satisfecissemus, ad beatas statim cœlestium rerum curas reueteremur. Atqui hoc fortioris est, & constantioris fidei proprium, nullum facere discrimen in escis, & portionibus, omniatque ista paria, atque uniusmodi ducere. Quod si cibos, qui distinguunt, ut lautioribus abstineant, ueluti infirmiores habendi sunt, quanto magis, qui eos discernunt, ut exquisitissimis utantur, hi sunt reprehendendi. Quanquam Paulo hic quidē nō de intemperantibus & luxuriosis est oratio: sed de his, qui partim in cibis, & temporibus discrimen nullum faciebant ea fiducia, quod nihil fidei firmæ perniciosum in illis, neque aduersarium uirtutis esse arbitrabantur: partim, qui carnis motum sentientes ad ipsam retundendam, & debilitandam carnem, temporum, & ciborum obseruantias adhibebant: quos, tanquam diffidentes, & imbecillos suscipi à fortioribus, & foueri, ac sustentari indicari debere. Hoc enim est, quod ait, Assumite ne fiat sectio, id est, ne dissimilitudo opinionum, ac motum dissidium aliquod gignat, ac pariat, aggregate uobis illos, & si illi se erigere, atque attollere ad parem uobiscum fiduciam non possunt, inclinamini ad illos, uosque demittite, ut coeat in unum fraternæ uestra consensio. Eis uero reprehensionibus, ac disceptationibus, quæ inimicæ pacis sunt, exasperantque animos, non placant, penitus super sedete. Non enim litigando, neque arguendo, sed pariter agendo, cumque illis unâ abstinendo multo eos facilius in uestrum sensum, iudiciumque pertrahetis. Et qui ergo fidit posse absque periculo omnibus uesci, diffidentem in se spernat. Et qui diffidit, ne iudicet fidentem, hoc est, illam in cibis communiter admittendis animi libertatem, ac fiduciam male ne interpretetur. Qui enim confidit, à Deo assumptus est, hoc est per fidem, & professionem Christianam homo iam Dei factus, ad eumque aggregatus, qui uidetur in eo hæere etiam constantius, aggregate illius amore testus, atque munus, carnis lapsus, & pericula haud ita pertimescit: cuius quidem Deo iam mancipati, & traditi serui ad te neutiquam pertinet iudicatio. Siue enim steterit ille seu cadet, Dominum suum habet iudicem, cui & stat, & cadit, & à quo si ceciderit, etiam resituetur. Iudicare porro diem, ad diem, inter dies & tempora discernere est: iudicare omnem diem, est dies omnes pares, & eorum nullum eximium habere, quod responderet illi, quod sequitur. Qui non considerat diem, domino non considerat. Siue enim abstineatur, siue non, siue tempora discernantur, siue paria ducantur, dum utrunque in Dei honorem fiat, & in utroque Deo gratia habeatur, in neutro est quicquam, quod iure possit reprehendi. Nam quod interponit Paulus, Vnusquisque in his animo suo satisfaciat, minime certe interposuisset, si de obseruantijs, & ritibus Mosæicæ legis, ac non de priuatius legibus abstinendi, quas sibi quisque fert, fuisset dicendum. Illæ enim semper Christiano homini interdicitæ sunt, propterque earum obseruantiam grauiter à Paulo Petrus fuit increpitus. Nec uero ex eo sunt genere, quod ad comprimendam carnis petulantiam ualeat, sed quod ad superstitionem animis afferendam. Qui enim adhibet illas, ut in epistola ad Galatas est scriptum, is à CHRISTI gratia, & præmio crucis deferitur, neque simul potest idem & operum, & fidei iustitiam exhibere, consideretque sibi ipsi, & in Deo spem suæ salutis ponere.

Nemo enim nostrum sibi ipsi uiuit, & nemo sibi ipsi moritur. Siue enim uiuimus, Domino uiuimus: siue morimur, Domino morimur. Siue ergo uiuimus, siue morimur, Domini sumus. Ad hoc enim Christus & mortuus est, & surrexit, ac reuixit, ut & mortuorum, & uiuentium sit Dominus. Tu uero quid iudicas fratrem tuum? Et tu quid aspernaris fratrem tuum? Omnes enim assistentem ad tribunal Christi. Scriptum est enim, Vivo ego dicit dominus: Mihi curabitur omne genu, & omnis lingua confitebitur Deo. Itaque unusquisque nostrum de seipso rationem dabit Deo. Ne amplius igitur inter nos iudicemus. Sed hoc iudicate potius, ne ponatis offendiculum fratri, uel scandalum.

Deturret

DETERRET semper Paulus à iudicando proximo, & ab eo iudicio, quod fit in deteriore partem. Nam bene sentire de altero, comodeque opinari, atque in melius interpretando accipere omnia, non solum Christianæ est charitatis, sed communis etiam humanitatis officium, cuiusmodi quidem iudicia de proximo facere recte possumus. Capere autem ea, quæ fiunt, quæque dicuntur, in non bonam partem, & iudicium illis nostræ peruersæ existimationis adiungere, animi est non alienam prauitatem coarguentis, sed suam potius indicantis. Quid ita enim si ad te nihil eiusmodi quicquam pertineat, de alieno facio fers sententiam: in qua ferenda non dolore, & misericordia commoueris, quasi alterius damnum ægre patiare. Nam id quidem forsitan tolerabile sit, aut ascribendum etiam charitati. Sed tuam maleuolentiam cura illa oblectas, perinde ac tibi accedat, quicquid bonæ de altero opinionis detrahitur. Hoc genus iudicandi de altero, maleque sentiendi cum de principio huius epistolæ grauiter confutauit Paulus, tum nullo loco, cum incidit, omittit, quin infectetur. Nec Paulus tamen magis, quam ipsemet CHRISTVS, illam enim synceritatem Christiani animi, sanctamque simplicitatem, quæ pura semper, & integra nititur conscientia, iste curiositatis, & maleuolentiæ liuor tanquam fuligine quadam sic infuscat, ut non amplius queat Deus in illa, tanquam in domicilio mundo residere. Ad nostrum igitur neminem spectat iudicium tale facere de eo, qui seruus CHRISTI sit effectus. Est enim is non nostra, sed aliena possessio, habetque à quo iudicetur, & cuius uel lucro stet, uel detrimento concidat. Quanquam nequit Deus quidem ullum in se ex iactura nostra detrimentum accipere, sed ad amplificationem tamen gloriæ illius pertinet, plurimos esse, qui ei cum fide, & cum honore deseruiant: quorum salus, & uita lucrum est gloriæ Dei, damnusque e contrario eorum mors, atque interitus. Est enim propria hæc seruorum, quatenus serui sunt, conditio, ut nemo eorum sibi ipsi uiuat, aut moriatur, sed utrunque agat domino suo. Nec uero quisquam ulla pecunia emptus tam sui domini seruus fuit, quam nos sumus serui IESV Christi. Empti enim sumus precio magno, ut Apostolus inquit, & uitam, quam uiuimus, totam debemus Deo. Etenim ipse Christus ob hoc ipsum & mortuus est, & reuixit, ac reuixit, quod fieret dominus mortuorum, ac uiuentium. Mortuorum porro hoc loco intelligendum est, eorum, qui in hac uita stantes, ac spirantes, Deo tamen summo non spirabant, neque uiuebant: quos ipse Christus mortuorum suscitator secum unâ factus est. Nam & mortuus ipse est, ut isti cum eo simul comorerentur: & reuixit, ut iidem isti in nouam & incorruptam uitam resituerentur. Quod uero ad iudicandum hominum consilia, atque facta uel proba, uel secus pertinet, nemo sibi assumat hanc curam, sollicitudinemque iudicandi. Non deerit enim iudicium, cum sistendi simus omnes in nouissimo die ante tribunal Christi, neque fideles tantum qui fuimus, & erimus: uerum omnes prorsus. Sic enim dominus per Esaiam: Vivo ego, inquit, quæ est iurisiurandi formula uulgata apud Hebræos, ut cum aiebant: Viuit dominus, quoniã sic fiet, quod erat idem, ac si iuraret ille, & diceret, per Deum uiuentem. Ita uiuo ego est, cum per semetipsum iurat Deus. Sed quid ait dominus in Esaiam: Vivo ego, quod mihi flectetur omne genu, & omnis lingua confitebitur Deo. Reddet quoque unusquisque tunc nostrum suorum factorum rationem: quam obrem nequaquam inter nos nunc quidē iudicemus. Illud potius agendum, & iudicandum est à quoque nostrum, ne creet quis offendiculum fratri suo, ne ue cum in duram suspicionem inducat. Habere uidemini, in quo uos alter alterum coarguatis. Hic quidem illum, ut imbecillum, & diffidentem spernit. Ille hunc, quod nimis cum fidere, longiusque progredi suspicatur. Amputet uestrum unusquisque ansam, qua occasione alteri dat male sentiendi: Tu qui confidis, de ista tua fiducia aliquid remittito, non in opinione quidem, & fide, sed in opere, ne quod cunctis sic passim & libere uteris, id tam uideare facere, quia ipse firmus es, quam ut proximi tui infirmitas contemnatur. Tu autem e contrario, qui alterius fiduciam cõdemnas, plus statue in fide illius roboris, & uirtutis esse ad consistendum, quam in cibis ad labefactandum, ut & tu quoque addiscas melius tibi in domino, & in spiritualibus operibus fidere. Sic enim agendo, & remittendo uterque ordo aliquid in accommodatione alterius, stabit, & cohærebit domus Dei, ac ædificatio, quæ fidelium est societas, in uno mutua charitatis spiritu iuncta, & coagmentata. Et cum ad

D d 3 omnes

omnes quidem pertinet sic facere, tum multo magis ad robustiores: hi sunt enim qui se inclinare debent, ac summittere, ut debiles subleuent, & secum deinde attollant, quando illi sua ut attollere se non possunt,

Scio, & confusus sum in domino Iesu, quod nihil commune est per se: nisi reputanti aliquid commune esse, illi est commune. Si autem propter edulium frater tuus constitatur, non iam secundum charitatem ambulas. Ne esu tuo illum interimas, pro quo Christus mortuus est. Ne accusetur igitur uester bonum. Non enim est regnum Dei esca, & potus, sed iustitia, & pax, & gaudium in spiritu sancto. Qui enim in his seruit Christo, gratus Deo est, & probatus hominibus. Proinde ea, quae pacis sunt sectemur, & quae sunt aedificationis mutuae. Ne propter escam dissoluas opus Dei.

HAE C est remotio scrupuli cuiusdam, & suspicionis, quam uidebatur ingenerare Paulus in animis eorum, quos ad summittendum se debiliorum fratrum opinioni hortabatur, cum moneret, & obsecraret, ut desisteret potius ab illo libero usu omnium ciborum, quam frater imbecilliorum offensum illa libertate, in culpa, & crimine male opinandi coniceret. Nam et si illos quoque infirmiores est hortatus, ut ne facerent iudicium de alieno seruo, quandoquidem omnes serui iam Christi essent, ne ue alienum ab se, & ad Deum pertinens sibi usurparent iudicandi officium: tamen cum robustioribus hoc agit diligentius, quod eos intelligit dociles magis existere. Nam illi quidem imbecilli imprudentia labebantur, usum esculentorum, non ut erat, sed ex animi, & ingenij sui imbecillitate merentes. Vult autem hos fortiores inducere ad sese demittendum, quando hoc ipsis facilius est, quam illis infirmioribus niti ad se erigendum. Remo uet ergo a uerbis suis, & a monitionibus suspicionem, ne forte uideatur illos ab usu promiscuo ciborum deterere, eo quod aliqua genera esculentorum immunda, & sordida sint: quod erat in prima illa ecclesia paulo ante ab Iudaismo egrediente uehementer suspiciosum. Non enim se inquit ea de causa facere, nam nec se arbitrari quicquam esse inquinatum, sed ut seruetur Dei aedificatio, quae est fratrum pax inter se, & concordia spiritu sancto conflata atque conspirans. Scio equidem, inquit, & fidem habeo in Christo Iesu, qui has ciborum differentias exaequauit, quod nihil est commune ex se, id est, sua ui, sua natura commune. Est autem commune uisitato scripturae uocabulo idem, quod immundum, quod gentes communia omnia, Iudaei sua selecta genera escarum, eduliorumque habebant, quorum observatio non erat cum gentibus communis. Ita in Actis Petrus, demisso e caelo linteo, in quo cuncta animantium genera continebantur, iussus mactare uulgo, & uesci: Minime, inquit, domine. Non enim quicquam commune, aut immundum ingreditur in os meum. Cui uox est reddita: Quod Deus mundauit, tu ne commune dixeris. Nihil igitur per se commune est. Vidit enim Deus omnia, quae fecerat, & erant ualde bona. Sed sit commune opinione sua cuique, si quis uidelicet, quod commune, & immundum esse arbitratur, eo nihilominus uescatur. Hic enim sibi comparat inquinatum, non ab esca quidem, sed ab opinione sua. Facit enim id, quod minime existimat esse faciendum, estque ipsemet suae conscientiae aduersarius. Ne ergo Paulus quae illos dehortatur ab illis fumendis cibis, qui debilioribus fratribus iniiciunt scrupulum, facere id uideatur ipsa ciborum ratione, tanquam communium, ac inquinantium, negat se quicquam existimare commune eorum, quae in escam accipiuntur, nec reuera esse commune, nisi ei, qui reputet aliquid esse commune. Sed et si omnia recte edulia sumi possunt, non est tamen cibi, & epularum causa frater in tristitia, & suspicionem coniciendus, qui in eo, quod spernitur, doleat necesse est, in quo uero alterum intuetur, sine delictu cibis omnibus uescentem, suspicatur aliquid grauius, illamque libertatem edendi non ad fidem, sed ad intemperantiam putat pertinere. Est ergo haec illi causa sic suspicandi auferenda, alioquin non secundum charitatem ambulas. Porro hoc uult charitas, ut frater tibi tuus, quam cibus charior sit, quem si in animi haesitationem esu tuo inducis, abstine potius ab edendo, ne ue eum perime, pro quo Christus mortuus est: hoc est, ne

est, ne illi tribuito peccandi occasionem, qui a peccatis, ut extirgetur, Christus pro eo mortuus est. Et simul hic admonet, quantum fratris causa non uelle debeamus, cui ipse etiam Christus uitae, & sanguinis sui putauerit se debitor. Ac bonum quidem est nullum adhibere delectum ad cibos: sed hoc bonum ex altera parte noxium esse non debet, ut oblit fratri. Plus enim mali est charitate uiolanda, quam boni in eo, si illud ciborum discrimen sustuleris. Neque enim regnum Dei esca, aut potus est, inquit, quae magna per se non sunt, neque habent uim in pietate, & religione admodum animaduerrendam, sed regnum Dei iustitia, paxque est, & gaudium spirituale. Id enim est in spiritu sancto ne hoc gaudium, quod regnum Dei est, ullo pacto ad corpus, & ad carnem referatur. Nam qui in his, inquit, seruit Christo, ille & Deo acceptus est, & hominibus probatus. Quapropter cedant minora maioribus, si occasio ferat, ut simul stare non possint. Bonum est ciborum tollere differentias, nec habere animum occupatum in discernendo: bonum nimirum, habemus enim potiora in quibus melius, & sanctius curam animi ponamus. Sed si frater tuus ex tua ista libertate offenditur, melius multo est prospicere, & consulere fratri ac charitatem retinere fraternam. Namque distinctio illa ciborum, atque adeo etiam exaequatio parum admodum pertinet ad regnum Dei. Pax autem, & charitas ipsum est Dei regnum. Abstine ergo & tu, ne tua indistinctio, ciborumque coaequatio sanctum hoc charitatis uinculum interrumpat, ne pacem uiolent, ne ue illam humanitatem, quam debemus fratri, quae quidem germana, & propria iustitia est, ac bonitatis summi Dei imitatio, inficiat, ac turbet: ex quo spirituale gaudium illud corrumpatur, quod non ex cibo nascitur, sed ex concordia inter fratres, & ex charitate: quod quidem gaudium ex spiritu sancto regnum etiam Dei a Christo est appellatum, cum dixit: Regnum Dei intra uos est, in hoc gaudio, in hac bonitate, & pace, qui Christo seruiunt, illi & Deo probati sunt, & hominibus. Quapropter quae pacis sunt, praecipue sectemur, retineamusque aedificationem mutuam qua inuicem nos adiuuamus, ut alter alteri uicissim demus causam laetandi de nobis, beneque suspicandi, quam aedificationem concordiae, & consensionis exemplis mutuis iustitiae, humanitatisque constructam, proprium Dei opus, minime debet quisquam escarum causa dissoluere.

Omnia quidem pura, sed malum homini est, qui per offensionem uescitur. Bonum est non esse carnes, neque bibere uinum, neque in quo frater tuus offenditur, aut perturbatur, aut imbecillus sit. Tu fiduciam habes per te ipsum. Habe in conspectu Dei. Beatus qui non iudicat semetipsum in eo, quod probat. Qui autem ambigit, si comedat, condemnatus est, quia non ex fide. Omne autem, quod non ex fide, peccatum est.

QUAE PER se munda sunt, inquit, qualia quidem sunt omnia facta, & creata a summo Deo, fiunt immunda tamen si gignant, & excitent in fratris animo scrupulum, & offensionem. Nam quod ex se bonum alioquin est, illo modo fit malum, cum ex eo frater perturbatur. Itaque idem ipse ad Corinthios scribens, inquit, Si esca perturbat fratrem meum, non edam ullo tempore carnes, ne perturbem fratrem. Quare etiam econtrario, quod per se est malum abominari, & euitare esculentorum genera quadam uicelicit propter ipsa, tanquam ea suapte natura, & insita labe immunda sint, efficitur bonum, si propter eam causam uitentur, ut inde oriatur aedificatio fratris. Ac quod de illis legis inquinamentis, quae sunt certis generibus eduliorum attributa, nequaquam loquatur Paulus, satis ex eo perspicuum est, quod etiam uino differit bonum abstinere, a quo frater abstinet imbecillus, ratus ex eo luxuriae fomentum subijci. Quare mens Pauli tota est, ut ostendat, & doceat in rebus quidem ipsis, quantum ad discrimen, aut aequalitatem ciborum attinet, bonum, malumque accidere, si aut per superstitionem discernantur, aut recta, & libera animi fiducia exaequantur: sed hoc bonum, malum ue, quod in aequando, aut discernendo est, non tanti tamen momenti ipsum esse, ut cum maiore bono, malo ue collatum non immutet naturam suam, atque in naturam illius maioris transeat, ut superstitio discernendi, & deligendi, etiam si non bona sit, quia & inanis, & cura inutili occupata: si tamen fratris contineat aedificationem, ueluti bona

bona adseiscenda sit, cōtraq; exaquatō bona ex sese, si lædatur ex ea, & turbetur animus fratris, pro mala habenda sit, & reiicienda. Si quidem paci, & charitati, cōmodoq; prius proximi, q̄ esca, & uino consulere obligati sumus. Ex quo fit, ut quod non bonum ex sese est, abstinere uidelicet uino, atq; carnibus, efficiatur bonū, si in eo fratris salutē, & tranquillitātē animi consulatur. Et si enim tu, qui tua ipsius causā non abstinēs, recte confidis, & persuasus es, nihil in carniū, uinūq; usu uitij, labisq; inesse: istā tamen tui animi fiduciam tecū habe, & aduersus Deum, in actum autem eā proferre, si tuus frater offenditur, abstinere, & desine. Ac beatus quidem ille est, qui expertus in semetipso, & usu iam edoctus nullum sibi genus cibi, officere, neq; ad luxuriam, neq; ad distractionem animi à summo Deo, neq; ad fratris damnum, aut offensionem, in eo quod probat, esseq; rectum existimat, sine conscientia scrupulo ullo uersatur. Qui uero conscientius sibi ipse est, si esculentis quibusuis libere uescatur, aliquid sibi unum horum incommodorum euenturum esse, si comedit is nihilominus, & uescitur, incidit in crimen, atq; ea re incidit, quod non ex fide comedit, hoc est, nō ex fiducia interiore, non ex libera conscientia, quæ cum reclamet, admoneatq; periculū esse nisi abstinēatur, in non abstinendo commissum iam peccatū est. Quicquid enim contra iudicium conscientia committitur, in criminis, & uitij parte id numeratur, peccatumq; iudicatur. Si ergo iudicat quis non se posse abq; proximi offensione carnibus, & uino uti, & tamen utitur, quod non per se malum est, illi efficitur malum, quia suæ conscientia iudicio ille condemnatur. Etenim illa intima cordis approbatō, atque consensio in omnibus spectanda est, quæ si non reclamet solum, ac dissentiat, uerum heret modo, & titubet, quod non de illius sententia, & suasionē factum sit, uim nanciscitur criminis, ut non nequiquam antiquo prouerbio usurpatum sit, non esse faciendum, quod dubites. Sancte quoq; & recte Iob, Nunquam me in uita cor meum adhuc reprehendit, inquit, tanquam omnis cognitio, animaduersioq; peccati ab illo intestino mentis, conscientiaq; oculo sit ducenda; qui cum solus finem intueatur, quod tenditur, solus habet etiam ueri, falsiq; necnon recti, prauiq; iudicium.

Debemus autem nos fortes imbecillitates impotentium subleuare, & nō placere nobis ipsis. Quilibet enim nostrum proximo placeat in bonum ad ædificationem. Etenim Christus non sibi ipsi placuit, sed sicut scriptum est: Opprobria opprobrantium tibi inciderunt in me. Quæcūq; enim antea scripta sunt, in nostram doctrinam sunt scripta, ut per patientiam, & consolationem scripturarum spem habeamus.

H A E C E S T charitas uera, atq; plena, ut summittamus nos ad utilitatem fratris, quod illum paulatim parem nobis in uirtute, & fidei firmitate faciamus. Tu potis es uino abstinere, habes autem fratrem, qui te uult quidem, sed nequit imitari, ideoq; in periculum uitæ se dimittit, aut stomacho languēte à pietatis reliquis operibus abducitur; declina, & subueni fratri tuo, uinoq; & tu utere, ut illum ab illa opinione dimoueas. Aut econtrario, tibi uinum non obest, obest autem fratri tuo; atq; ille putans luxuriam esse in uino, quod & Paulus alibi admonuit, suadens ne inebriemur uino, quod in eo est luxuria, ipse abstinere sibi cauens, te uero, qui nō abstinēas, miratur, & tacita sua suspitione de te male iudicat; demitte te ad fratris opinionē, ut ne causam illi prae suspicandi afferas. Deniq; piorum est, & prudentū, & cum ratione bona, consilioq; charitatem sectantium, non sua tantum niti sententia, nec suo ipsorum solum iudicio uiuere, sed accommodare sese, atq; inflectere ad aliorum quoq; sententiam, & iudiciū: siquidem illa inflexio, ad bonum illorum, quorum uoluntati te dedas, & ad illos in fide & charitate, omnibusq; Christianæ uirtutis operibus construendos intēta, aptaq; est. Atq; ex hoc illi meliores, & fortiores futuri sunt, posteaq; tecū unā ad sublimiorē gradum uirtutis ascensuri, ut cum eos, quasi manu traxeris in locum stabilem, atque tutum, ipse quidem nihil de firmitate tua constantiaq; perdidit; proximo autē tuo pacatoris animi, & conscientia sedatoris fueris author. Faciendū igitur nobis semper est, ut uitæ nostræ actiones, & consilia ad utilitatem, ac salutem proximi dirigamus

mus; nec tam studeamus nobis ipsis, quàm fratribus satisfacere. Atq; ut omnia Paulus sua consilia inde maxime cōprobet, unde omnis ueritas, & sapientiæ lumen omne est exortum, Christum exemplo inducit, quē hoc modo operatum nos imitari cūcti debeamus. Ille em̄ cū haberet, quare sibi merito, maximeq; placeret, quod Dei filius cum esset, pari cum patre gloria, potentiaq; fruebatur; demisit tamen sese, & tradidit in conditionem longe inferiorem, factusq; homo est, ut eos qui humanæ erant conditionis, possēt ad suam gloriam, regnumq; perducere; descenditq; ex alto, ut nos deinde attolleret in altum. Et sanē uisitatū admodum Paulo est, cū suadere aliquid, aut dissuadere uult, exemplū ducere à Christo. Ad misericordiam ubi nos hortatur. Agnoscite, inquit, gratiam domini, qui diues cum esset, pauper propter nos est effectus. Et rursus, cum ad mutuam charitatem hortatur, Sicut Christus nos dilexit, ait. Tolerantiam quoq; cōtumeliarum, & insectationum, cruce, & ignominia domini nostri saepe confirmat. Hoc quidem in loco testimonium Psalmi adducit, in quo David cecinit ex persona Christi, Opprobria opprobrantium tibi ceciderunt in me. Quibus in uerbis duplex Christi humilitas cernitur. Et quod cum esset Deus, cui nulla ex hominibus digna potest reddi gloria, factus est is, qui probris esset, despiciationibusq; subiectus, hocq; hominum causa. Et quod patris quoq; sui omnipotentis Dei uicem subiit, cum submisit sese Iudæorū insolentiæ, & prauitati, qua illi patrem Deum & in solitudine à principio, ut primum egressi ex Aegypto, & postea terra iam parta, atq; possessa diuinis saepe mandatis obtrecentes, falsosq; sibi Deos in cōtumeliam ueri Dei adsciscētes, omnibus modis exasperare conati fuerant. Nanq; omnia illa gentis praposteræ conuitia, & exprobramēta, quibus aduersus Deum uhi saepe fuerant, in Christū sunt collata. Scripta porro hæc, quorum uetus, & constans tot prius seculis autoritas, in Christo Iesu postea, & in eius uita, doctrina, factisq; declarata est; propter hæc causam iam diu scripta sunt, ut nos illis edocti, & cōfirmati in patientia & spe uitam nostram traducamus. Nam idcirco prophætæ prædixerunt, ut postea euentus rerum, illorū prædictiones cū probasset, nos constans, & perpetuū consilium Dei duobus præclaris testimonijs cognosceremus: quoq; alterum futura nobis indicaret, alterū iam facta, quæ prænunciabantur, ostenderet, nosq; ex utroq; solatium ingens in hisce mundi agitationibus adepti, & patremur fortiter aduersa, & speraremus felicia. Felicia uero eiusmodi, in quibus nō dolor, nō mortis timor, nō incerti casus rerum humanarū partem aut locum ullum haberent; sed quæ futura essent summa, & immortalia, qualia apud unum Deum in altera illa uita tantū consequi licitum est. Et sanē, ut alio loco dictum est, spes & patientia ita se inuicē fulciunt, ut altera altera & augeat, & sustineat. Quāto enim duriora & difficiliora propter Deū patimur, hoc meliore in spe sumus; & quo speramus alacrius, hoc sumus in perferendis rebus aduersis magis fortes.

Deus autem patientia, & consolationis det uobis idem sapere in uobis mutuò secundum Christum Iesum, ut unanimiter in uno ore glorificetis Deum, & patrem domini nostri Iesu Christi. Ideo suscipite inuicē uos, sicut & Christus suscepit nos in gloriam Dei. Dico autem Christum Iesum mini strum fuisse circuncisionis pro ueritate Dei, ad cōfirmandum promissiones patrum. Gentes autem ut pro misericordia glorificarent Deum, sicut scriptum est: Propter hoc confitebor tibi in gētibus, & nomini tuo psallam. Et rursus dicit: Laetamini gentes cum populo eius. Et rursus: Laudate dominū omnes gentes, & collaudate eū omnes populi. Et item Esaias inquit: Erit radix Iesse, & erectus ad imperandum gentibus, in eo gentes sperabunt.

S C R I P T A sunt omnia, inquit, ad doctrinam nostram, ut per patientiam, & consolationem scripturarum spem habeamus. Verum hanc patientiam, & consolationem plenā habere ut possimus, tribuat nobis Deus, ut simus inter nos cōcordes, eademq; sentiamus; quod idem saepe ad Corinthios scribens illos admonet: Id ipsum dicatis omnes, inquiens. Et alio loco: Idem sentite, pacem habete. Quem tamen unanimes cō-

cordiæ consensus secundum **CHRISTVM** Iesum esse uult. Est enim cōsensus earundem uoluntatum etiā mundanæ inter homines amicitia præceptum primarium. Sed nos diuina quærimus, & ad unum Deum omnipotentem omnia referimus. In cuius honore, & ueneratione, & gloriam consentire proprium est cœlestis, perfectæque amicitia: consentire autem per Iesum Christum in Christo Iesu, inq; ea fide, quæ à Christo nobis præcepta est. Et est ad eum finē dictum, ut & Iudæi, & gentes in eo unā consentiant, quando inter se alioquin sint dissidentes. Nam siue legē attendas, illa uni soli Iudæorū nationi, non cæteris gentibus lata est: siue Dei cultum, in eo gētes longe aberrauerunt. Quod si dicatur ad legem licitum fuisse accedere etiam gētib; profelytosq; ex eo numero fuisse, qui se ex alienis ritibus, & gentibus legi Moisaicæ seruandæ addixissent, idcirco ne id illi faciebant, ut esset populo Israëlitico illa superbia, qua in construendo templo solos se liberos, seruitia autem opera per huiusmodi profelytos fieri debere omnia cōmemorabant: Nō est idoneum profecto uinculum cōmunis cōcordiæ superbia, cui quidem superbiæ lex causam præbebat. Vera est, & sola cunctorum ex æquatio Christus Iesus, apud quē non est diues, nec pauper: dominus, uel seruus; homo, aut fœmina: sed omnes in honore pari, & gratia sunt locati. Fidei enim mysterium humilitas tota est: atq; ubi de humanis agitur necessitatibus, maior pro alio, quam pro seipso sollicitudo, si æternæ salutis ratio ducatur, par certe de alijs, ac de se metipso cura ac diligētia. Quo in genere dūtaxat, uitæq; instituto fides erga Deum, & charitas perfecta inest. Est enim ipsa charitas alteri uelle, ac studere illud idē, quod sibi, neq; sua quæq; causa seorsum laborare, sed curare, ut eodem æque labore fratris consulatur, quod aliter fieri, quam in Christo non potest. Qui uero inuicem se sic fouent, & amplectuntur, quicq; inter se hoc pacto diligunt, ut in Deo omnes unū, idemq; sentiant, hi Dei ministri ueri sunt, & unanimes cuncti, unoq; ore glorificant Deū. Ab uno enim spiritu, unaq; & eadem omnes uoluntate ad prædicandam Deo gloriā gratiamq; adducuntur. Atq; ut dico, hoc in solo Christo Iesu fas est fieri. Non enim inuiriā Christus ad patrem opem ab eo discipulis suis, & prædicantibus deprecans. In hoc cognoscent omnes, inquit, quod tu me misisti, si fuerint unum. Ac nemo quidē potest, nisi à Deo missus, uel potius ipse Deus, hanc conspirantem in cordibus hominū mutuatam inter ipsos uoluntatem creare, in unumq; sic conflare, ut nemo alius alij in ea omnino antecellere uelit, sed omnes studeant esse pares; uel etiā qui præstantiores uirtute, prudentiaq; sunt, inferiorem huius locum, & conditionem appetant. Nāq; in humanis societatibus, & conuentibus, cum illud imprimis quærat, ut aut unus præcipua potētia sit, aut certe ciuitas, genusq; hominum certum cæteris gentibus, nationibusq; dominetur, in quo unius aut paucorū emineat potestas, cæteri ducantur serui, Christus unus & omnibus esse ipse par, & reliquos inter se æquales uoluit esse. In hoc ergo iugo cōiuncti in unum cū gentibus Iudæi, omnis proprijs uite prioris insignibus, in cōmunem habitum, & uoluntatis, & fidei ad Dei omnipotentis gloriam cū cæteris cōueniant, & in angulari lapide **CHRISTO** coagmententur. Quod hoc modo optime facturi sunt, si quemadmodū Christus summisit, inflexitq; se ad eorū gradū, & cōditionem, quos erat seruaturus, sic nos inter nos ad eorū captum deflexerimus, qui fortasse nobis fuerint infirmiores, ut cum illis primo nos cōstituamus pares, quod deinde illos nobiscū ad altiora opera uirtutis, & fidei subleuemus. In quo est animorū consensus, & cōciliatio, quā maxime Deus à nobis postulat, & quæ per Iesum Christū nobis est demonstrata, & tradita. Etenim ille, ut compleat ueritatē Dei, Iudæos ad se adducit, gentes autem in eundem cœtum uocat, ut eiusdem Dei misericordiam demonstrat. Nam cum Iudæis in Abraam fuisset promissum ex eorum semine uenturum, in quo gentes omnes benedicerentur, idcirco sub circūcisione **CHRISTVS** nasci uoluit, ut seruaretur ueritas factarum posteritati Abraæ à Deo promissum. Ut uero gentes ad cognitionem ueritatis eiusdem, & ad præmium cœlestis regni uocarentur, non promissio amplius extitit, sed Dei misericordia. Non enim ad illas, sed de illis facta fuerat olim semini Abraæ promissio; sic unanimes corde prorsus omnes Deum glorificaturi sunt. Iudæi, quod ueritatem illius in seruando, quæ promisit, Populi gentium, quod eiusdem erga se misericordiam sunt laudaturi. Atq; hæc tamen gentium

gentium uocatio non minus ipsa ferè prophetarum uaticinijs denunciata, eorumq; uocibus tanto antè prædicta, quam expectatio Iudæorum promissionis Dei extitit. Nam & Dauid in persona **CHRISTI** Deum patrem alloquens: Constitutus me in caput gentium, inquit, Et paulo infra: Propter hoc confitebor tibi in gentibus, & psallam nomini tuo. Et alibi scriptura: Lætamine gentes cum populo eius. In quo cōsensus gentium cum Iudæis in laude, & lætitia unius Dei nunciata est. Itemq; Dauid: Laudate Deum omnes gentes, & ut cum Iudæis concors sit laudatio, addit: Et collaudate eū omnes populi. Rursus Esaias: Erit radix Iesū, & qui exurget ut imperet gentibus, in eo gētes sperabunt, quod apertissime de **CHRISTO** fuisse dictum rerum exitus comprobatur. Nec est tergiuersandi, aut calumniandi cuiquam locus. Ut ergo hic concentus concordis hymni, & ab uno ore, animoq; cunctorum conspirans, cōsentiensq; procedat Dei laudatio, quoniam & huius charitatis inter nos, iucundissimaq; concordia, & omnium bonorum nostrorum unus auctor nobis Deus est, ad eum ipsum orandum, ac precandum Deum conuertitur Paulus.

Deus autem spei impleat uos omni lætitia, & pace in credendo, ut abundetis in spe, in potentia spiritus sancti.

DEVS spei, inquit, in quo spes nostras figimus, qui finis est noster, & extremum bonorum omnium, uel unicum ipse bonum potius, quod aspiramus atq; cōtendimus, quicq; nobis extitit auctor missione **CHRISTI** Iesu filij sui, ut in eo uno locaremus spes nostras, impleat uos omni lætitia, & pace, hoc est, quod dixit supra, Deus consolationis. Et uere lætitiā, pacemq; in hac uita, nisi spei huius in Deum munere habere nō possumus. Nam nec læti esse illo sancto, spiritualiq; gaudio sine spe possumus futurorum bonorum: neq; habere stabilem pacem, si non à mundi huius bonis spem nostram dimoueamus, & in cœlum totam transferamus. Quapropter ista in Deo spes omnis nobis est lætitiæ, pacisq; firmamentum. Porro autem spes absq; fide haberi nequit. Deus ergo spei impleat uos omni lætitia, & pace in credendo, ut tanto magis abundet in uobis spes, quod firmiore fide fuerit nixa. Quorum utrunq; in uobis sit à spiritu sancto. Est enim hæc quasi functio propria spiritus sancti insinuandi in nos fidem, spem, amorem. In quo quidē amore præcipue est lætitiā, atq; his tribus tota Christianæ religionis constructio cōtinetur. Pater enim filiū misit, ut doceremur ab eo: eumq; ipse uoce à cœlo edita, ut audiremus, hortatus est. Filius accessit ad nos, uerboq; & exemplo nos erudit. Vm autē doctrinā, & monitionis spiritus sanctus ad cor nostrū, & ad intellos animi sensus influendo accōmodat, idcircoq; est dictū, Qui peccauerint in spiritum sanctū: hoc est, qui eum excluderint, qui fores animi illi non patefecerint, ueniam illos nō reperit. Et reuera parum prodest crucis, & mortis domini nostri **IESV** Christi audisse mysterium, eiusq; fidē, & nomen professum fuisse, si intro ad animum non allabatur uis, & potentia spiritus sancti, quæ molliat corda nostra, illaq; Deo prompta, parataq; exhibeat, ut ea cum præceptis Dei fingi, iustitiæq; imitatione formari, tum diuino amore incendi facile possint.

Peruasus sum porrò, fratres mei, & ipse ego de uobis, quod & ipsi plenius estis bonitatis, referti omni cognitione, ualentes & alijs præcipere. Auda autem scripsi uobis fratres in aliqua parte, ut cōmonefaciens uos propter gratiam datam mihi à Deo, ut sim minister **IESV** Christi erga gētes, sacrum gerens ministerium Euangelij Dei, ut sit oblatio gentium bene acceptabilis, sanctificata in spiritu sancto.

PRVDENS Paulus & humilis, cum & doctoris officium, & præceptoris curā, diligentiamq; præstitisset, partimq; docuisset fidei **CHRISTI** mysteria, minirū ex diuinis hausta illa consilia, partim etiam quæ ad mores pertinent, & ad cōmunem pacem, concordiamq; sunt idonea, admonuisset, fecissetq; utrunq; ob eam rem, quod egebant illi utroq; declinans nunc offensionem, excusat audaciam suam, quasi non ignorans quidem & doctos illos quoq; & probos eximie esse, sed ut impleat munus à Deo sibi commissum, idcirco pro parte sua illos commonefecisset. Porro suum esse

munus datum sibi à Deo per gratiam, non ob meritum, ut foret ipse minister IESU Christi, erga gentes, delectus qui illud Dei Euangelium, quod à CHRISTO Iesu è coelo deportatum, & hominibus communicatum fuisset, diffeminaret ubiq; & spargeret, ueluti sacerdos sacram curationem gerens, & diuinam rem inter homines transiens, ut quæ ex gentibus Deo futura esset oblatio, illa eidem Deo grata, optabilisq; existeret, tanquam sanctificata, non in sanguine, neq; in asperione cineris, aut aquæ, sed in spiritu sancto, quæ quidem propria est, & peculiaris in fide CHRISTI mundatio. Atq; ut consilium Dei de se ostendat, tanquã diplomã officij, & muneris sui, breuiter narrare ingreditur, quã late CHRISTI Euangelium prædicauerit.

Habeo igitur gloriationem in CHRISTO Iesu in his, quæ ad Deum pertinent. Non enim audebo loqui quicquam eorum, quæ nõ operatus sit CHRISTVS per me ad credulitatem gentium, sermone, & opere in potẽtia signorum, & miraculorum, in potentia spiritus Dei, ut ab Hierusalem, & circum illam regionibus, usq; ad Illyrium refererim Euangelium CHRISTI, sic contendens Euangelizare, nõ ubi nominatus erat CHRISTVS, ne in alienum fundamentum ponerem ædificium: sed quemadmodũ scriptum est, Quibus non nunciatum fuit, de eo uidebunt: & qui non audiuerunt, intelligent. Ideoq; interruptus fui sæpe, quominus uenirem ad uos. Nunc autem non amplius locum habens in regionibus his, desiderium uero habens ueniendi ad uos à multis iam annis, cum iter faciam in Hispaniam, accedam ad uos. Spero enim præteriens uidere uos, & quòd prosequemini me euntem illuc, cum uobis prius aliqua ex parte fuero saturatus. Nunc autem proficiscor in Hierusalem, ministrans sanctis. Placuit enim Macedonia, & Achaia communionem quandam facere in pauperes sanctos, qui sunt in Hierusalem. Placuit ipsi: Et sanè illis debitores sunt. Etenim si spiritualibus illorum communicatae sunt gentes, debet hæc & in carnalibus suppeditare eis. Hoc igitur ubi perfecero, & consignauero illis fructum hunc, decedam per uos in Hispaniam. Scio autem, quòd ueniens ad uos, in complemento benedictionis Euangelij CHRISTI ueniam.

HAEC DE suis factis prædicatio quoniam uidetur præferre quandam gloriam, idcirco Paulus quicquid gloriæ est, ad Deum totum conuertit, nihil sibi, neque uirtuti suæ, sed omnia Deo, Christoq; tribuens, à quibus ipse minister adhibitus fuerit, Gloria, inquit, mea in CHRISTO Iesu est, & de eis rebus duntaxat, quæ pertinent ad Deum. Nihil enim meum proloquor, sed quæ per me operatus est CHRISTVS, ex quibus fides, & credulitas gentium, sermone, & opere, meo quidem ut ministrantis, sed Dei ut operantis, in potestate signorum, & miraculorum, & in uirtute spiritus sancti excitata est. Et sanè ista opera eiusmodi sunt, ut humana sibi uirtute illa non queat adsciscere. Diuina enim planè sunt, & potentiam indicant immensam, omniaq; ualentem, quæ sunt per Paulum ab Deo ad hominum salutem gentibus administrata, & tradita. Quibus ego Deo fretus, inquit, ab Hierusalem ambiens regiones usque ad Illyrium inferi passim Euangelium CHRISTI, non ibi contendens prædicare ubi iam nominatus fuisset CHRISTVS, ne super alienum ædificarem fundamentum: sed apud eos populos, & nationes, de quibus scripsit Esaias: Quibus non nunciatum fuit de ipso, hi uidebunt: & qui nõ audiuerunt intelliget. Quod ab illo propheta prædictum est futurum, quoniam inter gentes per CHRISTVM celebrandum esset Deus: ideoq; inquit Paulus, hoc Euangelizandi negotio sæpius retardatus sum, quo minus cum cuperem, proficisci possem ad uos. Et respondet huius epistolæ conclusio proemij etiam sententiæ, quatenus & excusationem quandam affert libertatis suæ in docendo, monendoq; & desiderium eos uisendi præfert: Sed nunc, inquit, cum non amplius locum habeam in his regionibus, cum quod per

per me fuit faciendum, effectum sit, iamq; hoc negotio sim uacuuus, obsequar desiderio annorum iam multorum meo, ut ueniam ad uos tum, cum iter in Hispaniam faciam. Quid est autem, Locum non habeo: Num omnes ad fidem iam conuersi in tantis terrarum spatijs, & salutaribus documẽtis plene erant instructi: Nequaquam omnes: sed quos per Paulum Deus uoluit conuerti, hi conuersi iam, & eruditi in fidei doctrina fuerant. Sic & Dominus Paulo Corinthi multum sibi esse in illa ciuitate populum dixit. Sed quòd in Hispaniam profecturus, & quasi corollarium itineris sui diuersionem ad urbem Romam facturus eos se inuisurum pollicetur, non ne illis futurum erat hoc molestum tanquam exigui amoris id signum esset: Erat fortasse, uerum id ueretur Paulus, ne grauius accipiant, si ad eos ipse tanquam magister, & censor uideatur accedere. Huic ergo suspicioni, quæ est acrior, medetur, quòd cum tanquam hospite per gentem in alias terras, nõ ut assiduum doctorem essent accepturi. Et tamen illa amoris uerba affert, se tunc ad suum iter in Hispaniam egressurum ipsi etiam profectuentibus, cum eorum usu, & familiaritate, quando omnino non poterit, in quo est significatio uehemens cum amoris sui, & desiderij, tum illorum quoq; uirtutis, atq; humanitatis, aliqua tamen ex parte fuerit ipse saturatus. Nunc autem inquit, proficiscor Hierusalem subsidium pauperibus sanctis, qui sunt illic, à Macedonibus, & Achaia defrens; quod subsidium communionem uocat ipse, siue ut communiter munus sanctis collatum, siue ut denotetur alterna quædam permutatio inter utroq; facta, cum isti suppeditent carnalia, & suppeditati sint spiritualibus: quod & ipse paulopost quasi interpretatur, iustum, & debitum esse demonstrans, ut sic ab istis fiat, quando ipsi adiuti in spiritualibus, uicissim debent in carnalibus suppetias sanctis ferre. Hanc communionem cum illuc uidero, & consignauero sanctis, inquit, tum decedam per uos in Hispaniam, quod deinde & fecit, ad urbem uti accederet, neque tam accederet tamen, quàm traheretur. Vincius enim in Hierusalem, & ad Caesarem, ad quem prouocauerat reiectus, Romam sub custodia perductus est, in qua per biennium ex Actis Lucae mansit, neq; de eius post in Hispaniam profectio, sed de morte, & martyrio in eadẽ urbe plurimorum literis, & uetustatis memoria est traditum. Scio enim, inquit, cum accessero ad uos, quòd in complemento benedictionis Euangelij CHRISTI accedam, hoc est, Si quid deerit, siquid erit faciendum, aut intelligendum amplius, noster congressus, & aliquot dierum consuetudo, ac communicatio sermonis, & consiliorum explebit id ac perficiet, uel fortasse melius, quòd eos offendet ita cumulatõ benedictione ea, quæ per Euangelium CHRISTI hominibus allata est: quæ quidem est in fide posita, & in uirtutibus illis, quæ ueram fidem sequuntur, ut non sit operæ precium futurum diutius apud eos comorari: quæ quasi quædam sit facti sui defensio, & ratio consilij initi, quòd eos in transitu, & non data opera sit inuisurus.

Obsecro autem uos fratres per Dominum nostrum IESVM Christum, & per dilectionem spiritus, ut collaborateis mecum in deprecationibus pro me, ad Deum, quo liberer à non credentibus in Iudæa, & ut ministratio hæc mea in Hierusalem grata sit sanctis, ut in gaudio ueniam ad uos per uoluntatem Dei, & requiescam uobiscum. Deus autem pacis cum omnibus uobis. Amen.

RURSUS eleuat seueritatem superiorum monitionum, ac præceptorum tanquam non ea scripserit indigentibus, sed ut officij sui munus impleret, itaq; & modo excusauit audaciam, & nunc optamam suam de illis indicat opinionem, quãdo eorum ad Deum orationibus se iuari cupit. Per dilectionem autem spiritus ait, quia cum ex uultu & facie Paulum nondum nossent, spiritu eum amabant, non sensu, quasi dicat, Per amorem illum quo me incognitum, & nõ uisum, mentibus tamen uestris amatis. Petit autem supplicari per eos Deo, ut ipse ab infidelibus Iudæis liberetur, quorum intelligebat acerbas, & implacabiles contra caput suum atq; uitam flagrare inimicitias, cum illi odio inexpiabili Paulum insequerentur. Quos illorum impetus, & quas acerbitates ut gentis iniquissimæ iramq; & inimicitiam nulla lege moderantis, quibus in

Paulum postea grassati, atque incitati sunt, qui nosse uult, ex Apostolorum discat actis: non ab re quidem, neque inani metu ab illis Paulus se liberari optat, cunctorumque sibi auxilio apud Deum aduocat preces, itemque ab eodem Deo, & per se, & per alios obsecratio postulat, ut sedulitate suam, & subsidium, quod ipse fert sanctis, illi, quibus id defertur, qui bonique consulant, gratumque sibi habeant Pauli ministerium. Eo enim opere confectio laetum se reuerfurum ad eos, qui sunt Romae, pollicetur, si Deo uolente fuerit datum, ut cum illis conuiescat, non solum reficiendo ex labore itineris corpore, sed multo magis mente spiritualibus epulis, & gaudio fraternae pacis, charitatisque recreanda. Atque ut mos ei est, post obsecrationes, & monita, ut Deum semper aduocet, propitiumque precetur, illis, quos est obsecratus, Deus pacis, inquit, sit cum omnibus uobis, Amen.

Commendo autem uobis Phæben sororem nostram, quae est ministra Ecclesiae in Cencreis, ut eam excipiat in Domino, sicut decet sanctos, & aditis ei in quocumque uobis egerit negotio: nam & ipsa affuit multis, ac mihi ipsi. Salutate Priscam, & Aquilam, cooperarios meos in CHRISTO Iesu, qui pro uita mea suummet iugulum supposuerunt, quibus non ego solus gratiam habeo, sed & omnes Ecclesiae gentium: et quae domi est apud illos congregationem. Salutate Epenetum dilectum meum, qui est primitiae Achaiae in CHRISTO. Salutate Mariam, quae multum laborauit erga nos. Salutate Andronicum, & Iuniam cognatos meos, & concaptiuos meos, qui sunt insignes in Apostolis, qui & ante me fuerunt in CHRISTO. Salutate Ampliam dilectum meum in Domino. Salutate Urbanum cooperarium nostrum in CHRISTO, & Stachyn dilectum meum. Salutate Apellem probatum in CHRISTO. Salutate eos, qui sunt ex Aristobuli familia. Salutate Herodionem cognatum meum. Salutate eos, qui sunt ex Narcissi familia in Domino. Salutate Triphenam, & Triphosam, quae laborant in Domino. Salutate Persidem dilectam, quae multum laborauit in Domino. Salutate Rufinum electum in Domino, matremque ipsius, & meam. Salutate Asyncritum, Phlegontem, Hermam, Patrobam, Mercurium, & qui cum his sunt fratres. Salutate Philologum, & Iuliam, Nereum, & sororem eius, & Olympam, & qui cum his sunt omnes sanctos. Salutate inuicem uos in osculo sancto, Salutant uos Ecclesiae CHRISTI.

HAE C saluatio nominatim multis missa cum humanitatem ostendit Pauli, uirtutemque illorum, quibus salus missa est: tum uero nobis lumen praefert, ut intelligamus, quo pacto CHRISTI nomen fuerat Romam allatum. Multi enim ex hoc numero Iudaei sunt, quos in illo furore persecutionis, quo Iudaei CHRISTI discipulos ex Iudaea expulerunt, nouaque fidei surgenti, & crebresceti illa exterminatione interitum & obliuionem posse afferri rati, illam per orbem magis terrarum disseminauerunt, feceruntque iniquitate suae iniuriam claram inter gentes, ac illustrem. Urbis Roma ad se uenientes excepit, illorumque uocibus erudiri cepta, paulatim nomen Domini IESU Christi didicit non aspernari. Atque hi quidem primo cum suae gentis hominibus collocuti, quorum semper erat in urbe magna copia, quibusdam eorum persuaserunt, ut ad fidem CHRISTI se conferrent. Deinde etiam inter natiuos Italos, aliarumque nationum homines sanctum CHRISTI Iesu nomen uulgari, & adorari est ceptum. Cumque conuentus cunctorum gregatim fierent, coirentque in unum Iudaei cum gentibus, lentibus à principijs exortae erant discordiae, quod Iudaei praesertim recens conuersi, legis nomen, & auctoritatem relinquere non poterant: gentes uero cum se faciles CHRISTO, docilesque praebent, legi obligari, & se addicere recusabant. Ita paulatim crescente dissensione, animi illorum inter se mutuò exasperabantur: nec tantum poterant

poterant habere auctoritatis Priscilla, & Aquila, Andronicus, & Iunius, ceterique ex Iudaea noui hospites, & aduenae, ut comprimere penitus, & sedare ualerent lites, contentionesque inter fratres commotas. Proinde alium quoque fructum illis offert ista saluatio, quod à Apostoli testimonio, quod graue & sanctum apud omnes habebatur, propter sapientiam quidem etiam & celebres uirtutes Pauli, sed multo etiam magis propter conuersionis modum commemoratum apud omnes, quo à CHRISTO ipse fuerat uocatus atque compulsus, illi qui recte de fide sentiebant, ceterorum opinionibus, & mentibus commendantur, quod plus in eorum sententia ponderis, & momenti apud fratres existeret. Sunt autem omnes ferè non sine aliqua insigni laude nominati. Ac Phæbe quidem fuit, quae pertulit hanc epistolam. Priscilla autem, & Aquilae etiam Lucas perhibet testimonium non solum religionis, atque uirtutis, uerum etiam cum Paulo familiaritatis, & amicitiae, qui etiam cum illis necessitudine hospitij conuictus fuit. Nam quod se illi pro eo morti, & periculo obiecerint, non est quidem nominatum in historia scriptum, sed argumento sunt haec Pauli uerba eos in Iudaea, cum effer uesceret Iudaeorum in ecclesiam CHRISTI crudelitas, praecipueque Paulum illa uis furoris appeteret, hos causam fortassis Pauli, & sententiam defendentes, in discrimen capitis fuisse ipsos adductos. Magnam certe se illis gratiam debere testatur Paulus, & propter se ceteras quoque gentium Ecclesias, quae ueritatis à Paulo habere notionem nequiuissent, nisi istorum duorum opera incolumis ipse illis seruatus fuisset. Andronicum autem, & Iuliam quis afficere honore, & laude maiore possit, quam eos insignes inter Apostolos uocare? Domus porro Narcissi, illius ut opinor, qui Claudij Caesaris libertus imprimis gratiosus, & potens, principio imperij Neronis Agrippinae opera est interfectus, uel mortuo iam tunc Domino aliqua adhuc ex parte cohaerebat, uel tempus, quo scripta est haec epistola, non exiguum ante aduentum Pauli ad urbem significat. Sed nos de his, quae incerta nobis sunt, nihil diffinimus. Illud tenemus certo, iam tum conflata ex Iudaeis, & gentibus Ecclesiam Romae constituisse, quae à fugientibus ex Iudaea discipulis CHRISTI congregata primo esset. Illi enim narrandis rebus gestis Domini, & miris illius operibus praedicandis, quae praesertim etiam ipsi signis, & uirtutibus comprobarent, illexerant complurium animos, ut sanctissimam illam, omniumque saluberrimam acciperent doctrinam, quae est Deo per CHRISTVM Iesum in sola spe, & cupiditate caelestium praemiorum, mundanis rebus contemptis, uelle & adhaerere, & credere. Illa in his salutationibus subiuncta est hortatio, ut saluent inuicem se in osculo sancto, quod tanquam pignus sit reconciliatae inter omnes gratiae, discordiaeque pacatae, & animarum in unum spiritum, uoluntatemque conuentium pius consensus. Salutem illis postremo ab Ecclesijs CHRISTI, quas ipse constituerat, uel per eum CHRISTVS, uerbis impartit. Atque ut non humano more terminet epistolam, sed ad Christianum reuertatur institutum, subiungit rursus salubre praecipuum, ut deuitent eorum consuetudinem, qui per praeposteram, peruersamque doctrinam lites, & seditiones inter ipsos disseminant.

Adhortor autem uos fratres animaduertere eos, qui dissidia, & offensiones praeter doctrinam, quam uos didicistis faciunt, & declinate ab eis. Hi enim tales Domino IESU Christo non seruiunt, sed suo sibi uentri, & per bonum, benedicuntque sermonem decipiunt corda minime malorum. Nam obedientia uestra in omnes permeauit. Gaudeo igitur de eo quod in uobis est. Volo autem uos sapientes quidem esse in bonum, simplices uero in malum. Deus autem pacis conteret Satanam, sub pedibus uestris cito. Gratia Domini nostri IESU Christi uobiscum sit.

SOLENT enim qui sunt fraudulentiores, & uasiri praetextere honestos, probosque sermones prauitati suae, ut cum auctoritatem sibi, nomenque comparauerint, tum demum effundant uenenum suae impietatis, sibique commoda comparent, non illis consulant, quorum se profitentur doctores, ac magistratos. Atque hi hoc se facilius agere posse

posse confidunt, cum sunt, & uersantur inter simplices, hoc est inter eos, qui audiunt quidem libenter omnia, quæ ad fidem, & pietatem existimant pertinere, animi autem eorum, qui docent, & consilij exitum haud ita perspicunt, sed quo ipsi animo simplici, rectoq; sunt, eodem doctores suos esse præditos arbitrantur, suntq; ad auscultandum, & ad parendum imprimis faciles. Quales nimirum isti erant, quibus Paulus annunciat obedientiæ, & humilitatis ab omnibus gentibus dari testimonium, Igitur leni eos, & sancta monitione corrigit, ut hanc quidem bonitatem cordisq; puritatem adhibeat ad ea, quæ mala sunt, quali totius generis eius, quod in fraude, & malitia, & nimio amore suimet confisit, expertes penitus, rudesq; sint: ad discernendum autem, & distinguendum, quæ sunt bona, prudentiam sibi, & calliditatem retineat, ut sciant segregare mala, & deuitare. Qui autem poterunt, dixerit aliquis, si ipsi malorum artium ignari omnino fuerint, illa in alijs uitia ad declinandum pernoscere: Quia inquam, quod bonum est, cum tenuerint, & scierint, omnem à bono, & recto declinationem facillime intelligent malum esse, nec se ab arce boni consilij, ullius malo consilio patientur deici. Satis est enim contrarijs in duobus illud experiri, & nosse, quod est præstantius, quam doquidem alterum, quod est inferius huius præstantioris ueluti discessus, & defectio quædam est. Itaq; & Dominus discipulos suos monuit, ut prudentes essent, sicut serpentes, simplices uero ut columbæ. Et reuera nosse malum, ut malum est, præclara est imprimis, utilisq; scientia. Fugitur enim ab omnibus omnino malum, cum cognoscitur. Boni autem ignorantia maximè est malorum omnium. Hac enim facit, ut sæpe pro bonis mala accipiamus, uitamq; nostram propterea acerbis, & uarijs moeroribus, & curis infestam habeamus. Quod si fuerimus ad intelligenda bona experrecti, & callidi, scientiam mali cognoscemus illius esse fugam, & deuitationem. Deus autem pacis, inquit, cõteret Sathanam sub pedibus uestris, ut non perturbet pacem uestram, quam & inter uos tueri, & erga Deum ipsum præcipue debetis. Pax enim erga Deum sanctitas est uitæ, per quam etiam cum hominibus dissidia, dissensionescq; excluduntur. Gratia autem Domini IESU Christi fidei donum est, perfectæ illius uidelicet, quæ uitua spe, charitatèq; munita, & in hac uitâ solidam lætitiâ præbet hominibus, & in altera æternam beatitudinem.

Salutant uos Timotheus cooperarius meus, & Lucius, & Iason, & Sosis pater cognati mei. Saluto uos ego Terentius, qui scripsi hanc epistolam in Domino. Salutat uos Caius hospes meus, & Ecclesiæ totius. Salutat uos Erastus gubernator ciuitatis, & Quartus frater. Gratia domini nostri IESU Christi sit cum omnibus uobis. Amen.

HÆ INTERPOSITÆ relatæq; salutationes simplicitatem illam cordium declarant, quæ Christianorum debet esse propria. Non enim ordinem lautum illum seruant, & elegantem, sed tanquam undis quibusdam amoris feruntur, & referuntur: idq; imprimis præferunt, quod mos amantium continet, ut ne uideantur posse à scribendo, quasi à colloquio charissimorum discedere. Atque ut omnis bonorum operum inceptio ab Deo oriatur, & item ad Dei gloriam terminetur, subiungit tanquam basim epistolæ Christiani mysterij breuem commemorationem ad summi Dei honorem, gloriamq; relatam, sic inquit:

Ei autem, qui potens est nos firmare secundum Euangelium meum, & præconium IESU Christi per reuelationem mysterij, temporibus æternis taciti, patefacti autem nunc, & per scripturas propheticas secundum præceptum æterni Dei in obedientiam fidei in omnes gentes notificati, soli sapienti Deo per IESUM Christum, cui gloria in secula. Amen.

HÆ C alio quodam huius epistolæ loco uerba à doctoribus Græcis posita leguntur, quæ nobis uisa sunt in hoc fini scriptionis sat commode quadrare. Est autem breuis commemoratio ferè cunctorum, quæ antè dicta sunt. De hoc enim mysterio fidei potissimum est disputatum, Quod à nobis quoque strictim hic repetendum est. Et enim

Et enim æternum Dei altissimi consilium iam inde à principio extitit, hominè imprimis nobilem creationem suam uelle sibi adiungere, & participem facere liberalitatis suæ. Verum ita hoc uoluit, ut tanti honoris præmium non ignaua, & desidiosa ue poneret: sed industria, & fortitudini. Itaq; illum in mundum hunc inferiorem induxit, præfecitq; rebus omnibus, & comitatu locuplete sensu honestauit, quorum ductu, atq; subsidio appeteret, & compararet sibi ipse ea, quæ utilia, ac salutaria esse cognouisset, deuitare etq; contraria. Mentem autem in eo, & rationè natam ad dominandum, principem totius animi inseruit, quæ in ipso ortus principio ignara quodammodo sui, & uim suam non sentiens, mox processu temporis, & reru usu condoctæ agnosceret semetipsam, illudq; primum intelligeret se id potissimum in homine existere, quod colendum esset, & omnibus modis in honore habendum, quod tum quidem ipsi merito cõtingeret, si nosset ipsa præcipue, & modis omnibus ueneraretur auctorem, & principem, & conditorem sui Deum. Hac conditione, & natura primus homo factus & in possessionem præclarissimæ uirtutis ab Deo statim inductus, cum sua culpa, & crimine haud ita multo post, defecisset, menti imperio quod in regendis sensibus habebat, conseruare propriu neglexisset, præterito imperio omnipotentis Dei, ipse quoq; est æternam in seditionem, & continens bellum cum semetipso datus, atq; repulsus, sedibusq; cõmutatis, cum è requie in labore, è paradiso incultam in terram immigrasset, curis, sollicitudinibus, operum labore, cupiditatibus quoq; uarijs, & turbulentis, falsis ut plurimum gaudijs, ueris doloribus implicatus est, atq; ita implicatus, ut exoluere se ipse, subleuareq; deinceps, aut erigere ad Deum, nisi illo opem sibi afferente non posset. Non desisteat quidem Deus, quauis rebelli homini, & ad deteriora semper procliu atq; prono, humanitatem tamen, & misericordiam, & clementiam suam ostentare, nunc docendo illum, nunc adiuuando, nunc somnijs, uisus, oraculisq; deterrendo, multa quoq; ignoscebat, alia dissimulabat, quæ quanquam crimina essent, tamen quod à summi sceleris culpa aberant, nequaquam homini tunc exprobrabantur. Sed cum corrupta hominis natura longius sese ab Deo semper abduceret, cumq; bonitatem omnipotentis Dei, memoriamq; accepti ab eo beneficij non obliuione solum, uerum contemptu etiam, & impietate obrueret, ad obruendum ipse uicissim genus nostrum illuione aquarum est adductus, quasi nouam de integro orationem instituens. Atq; ut experiretur, num genus humanu, quod flecti beneficio ad colendum imprimis creatorem suum non potuisset, compressum pœna, atq; supplicio ad meliorem aliquando mentem se conuerteret, cui etiam consilio, & rationi summi Dei cum improbitas hominum aduersaretur, omnesq; ferè cõmuni quali constituto, atq; pacto ad ementitos, & falsos pro spei quisq; suæ errore colendos Deos se conferrent, nõ amplius ratus hominem temeritati suæ permitti penitus oportere, aliquot sibi ipse elegit ex illa prisca, & celebrata antiquitate uiros, quos maiore quodam conatu, & clarioribus suæ beneuolentiæ signis in sui nominis honore, & cultu retineret, quod potissimum Dei occulto, inseruabilisq; iudicio parenti fidei nostræ Abraam cõtingit, ex quo gens deinde nata, profectaq; est, quæ lege per Moysen à Deo lata, à nationibus reliquis hac una re distincta est, quod sola perstitit, atq; mansit in ueneratione, & cultu unius Dei, anceps illa quidem sæpe etiam, & lubrica, sed tamen quæ diuinis fulta subsidijs hoc in orbe terrarum exemplum intermori non sineret, unum esse solum in cælo, & in terra hominibus colendum, & adorandum Deum. Huic porrò genti ita electæ à Deo, atq; adscitæ eiusmodi erat tradita lex, quæ eos quidem in terra spes suas, & suorum optata bonorq; collocare nõ prohiberet, sed illos ea ipsa bona expectere, & poscere, à summo tamen Deo, atq; illi accepta referre cõsuefaceret, ut si ex una parte natio illa mundana esset, ex altera tamen parte existeret cœlestis. Non enim ab uno extrorum ad contrarium extremum alterum illico transitus est, sed oportet per interiecta, & media ad finè optimam peruenire. Hac igitur lege diuturnis manente temporibus, cum illius quoq; sensim diminui uis, & obsolescere authoritas cepisset, aut siqui constantius eam retinuisent, omnia illi iam nõ ad ueritatem, neq; ad intestinam animi uirtutem, sed ad superstitionis cultum magis conuerterent, essentq; peccata & facinora inter homines hoc grauiora, quod obicibus maioribus uictis, atq; prostra-

tis, & tanquā repagulis continentia refractis, uniuersa improbitas cateruatim se effuderat: tum uero statuit Deus bonitatis semper suae, & misericordiae memor maximo, & ultimo suo beneficio cunctum hominum genus sibi obligare, & adiungere, misitque filio suo in carne, naturaque hominis non solum uentam nobis ab se, atque pacem, sed patrium etiam nomen, illamque charitatem, quae in patris affectu erga filios est innata obtulit, & pollicitus est, si nos uicissim infidos illos & turbidos mundi amores deponentes in ipsum Deum amorem omnem nostrum, omne animi studium contulissemus, neque in his, quae mundi sunt, sed in ijs, quae ab ipso maiora nobis multo ac praestantiora proponuntur, figere spes nostras, & cupiditate illorum flagrare insituissemus. Hic mihi nemo obijciat, quid ita per hunc gradum Deus tam consiliorum suorum, quam temporum, ac non de principio statim hac opitulandi ratione usus sit, ut benignitate magis, quam poena nos uinceret. Nescit enim qui talia opponit, profecto cogitare, quae sint curricula, & processus diuinae prouidentiae, quae in seipso stabili, unaque semper, habet in creatis rebus interualla, neque se aliter ostenderet, si non distincta foret spatium, & operibus. Quid enim dixerim ego fructibus terrae habendis, cur annum tempus datum est, ac non protinus fata continuo demessa sunt: Quod si his ad pubem, frugemque perducendis ortus, & auctio, & maturitas est attributa, alioquin si progressus isti non fiant, & ueluti gradus, neque tempora distinguantur, neque coelum conuerti sit necessarium, omnisque & motus rerum, & uarietas, & differentia fuerit sublata: si inquam, omnibus in rebus, quae sub motu naturae sunt, quaedam primum ingressiones, deinde morae, mox representationes instituti conatus, & aduersus impedientia luctationes, cursus deinde liberior, approperationesque ad potiundum finem suum existunt, quae omnes interuallis quibusdam, & uelut passibus paulatim productae, curriculum tandem omne emetuntur, cuius stultitiae est quaerere, & sciscitari hoc in ipso Deo, cuius consilia arcanis ponderata rationibus ad opportunitates temporum dimensa, effectibus dispersita, uno tamen, atque eodem fini ad salutem hominum gradatim ab eo deprompta, & patefacta sunt? Voluit igitur Deus in extremo tempore, aeterno suo ex consilio noui, & inexpectati tum beneficium hominibus asserere, ut unigenum filium suum pro nobis uitae mortisque, & uitam illam consequentibus aerumnis, necnon ludibrijs, ignominijs, morti, crucisque addiceret, ad eum finem, ut nos praedelo illo, admirabilique exemplo e mundo penitus euelleret, sibi que coniungeret. Et quoniam durius esse hoc uidebatur, tam multarum rerum iucundissimarum, quae a terra nobis blandiuntur, tanta uarietate diuelli, in CHRISTI suscitacione ascensuque in caelum ostenderet, quanto maiora contemptoribus terrenorum honorum, & in caelo mentes suas collocantibus, ac diuiniore apud Deum praemia essent propolita. Ut enim heri, & nudius tertius disputauimus, CHRISTVS ipse oratio est, & sermo Dei patris habitus ad homines, per quem ueram doctrinam nasci sumus adipiscenda salutis, & immortalitatis, si Deo ipsi credere, & fidem illi habere summam, & aeternam boni nostri in animam induxerimus: quod quonia sine CHRISTO facere non possumus, ipse enim Dei ueritas est, & Dei consilium: & in ipso generis humani cum Deo reconciliatio, cuius unus ipse potuit esse author: in ipso mors carnis nostrae peccati, & propterea uera totius hominis uita, quod ipsius morte & sanguine salui facti sumus. Idemque ipse uia nostra, atque iter, quo ad Deum perueniamus, totum in CHRISTO situm est salutis hominum mysterium. De quo quando satis hoc biduo dictum est, illaque a nobis, quae inspirante Deo prolata de eo expositaque sunt, omnia uolens saluus frater habere se dixit in commentario relata, petitis ab eo, cum uobis libuerit: quod quidem ad haec pertinet Pauli uerba, patere uobis iam arbitror hoc mysterium aeterno ex tempore absconditum omnibus, & occultum fuisse: neque hominibus solum, uerum etiam angelis, non quin partem eius aliquam aliqui aliquando prospexerint, tum angeli, tum etiam homines, sed quod totum plane nunquam cuiquam est patefactum. Vidit Hieremias uim nouae legis, quae in cordibus hominum uocem suam, non autem in littera amplius expressura esset: Vidit Esaias ducem melioris seculi deformatum, & contemptum, suo more & luctu laetitiam ceteris, gaudiumque afferentem: Videre multi prophetarum, & patriarcharum de CHRISTO multa, neque enim omnia hic referri est necesse: sed ut plures complura uiderint, illud tamen foedus inenarrabileque coniugium diuinitatis

nitatis cum humanitate nemo satis uidere, aut perspicere potuit unquam. Qui uero praepotenti Deo propiores semper sunt, asidueque altant in eius conspectu angeli, postestates, & coelestes mentes reliquae facile quidem illi noscebant collegam prope suum, & socium eiusdem naturae hominem in errore ideo lapsum, a uersumque plane ab Deo, quod nimis magnam rationem terrenorum bonorum duceret, huiusque malo, quod lex non fecerat, datum sibi remedium a Deo praeuidebant: tantam illam tamen humanitatem, tam inauditam, & inusitatamque clementiam, tam incredibilem Dei erga homines amorem ne potuerunt quidem suspicari, ut filium is mitteret ueluti legatum suae uoluntatis. Primum hoc quanti? Deinde ut ad mortem, & ad ignominiam mitteret, hoc uero est, quod cum attendere, & considerare incipimus, si non sumus plane ferrei, in laetitia, & gemitu erumpamus oportet, tantum ne amor, tantum ne de nobis studiū, tantam cupiditatem, & curam salutis incolumitatisque nostrae suscepit Deus, nos ut iudicaret dignos, quorum gratia aequalem sibi filium, non minorem solum angelis, sed ne potentibus quidem & claris inter homines uiris parum efficeret? cum & antea saepe patriarchis, & prophetis, ipsorumque ad nos angelorum ministerio docendos, & adiuuandos usus esset. Verum hoc, quod postea factum, ipsa coelestis exercitus multitudo nato in paupere tugurio CHRISTO admirata uoce sua imprimis, cantumque celebravit, pastores mox cognouerunt, nos mortales reliqui maximo nostro cum bono, incomparabili erga nos omnipotentis Dei beneficio sensimus, ante aliquot secula prophetarum uaticinijs, & praedictionibus significatum, annuntiatum, promulgatum: non tamen quantum nec cuiusmodi futurum esset, potuit plane intelligi, quo quidem diuino suo munere, & filij sui exemplo nos instituit Deus, ut illi, quoad homini fas est, fieri uelimus similes, unamque in hac Dei imitatione, & similitudine, quae ex fide iustificatio saepe dicta Paulo est, uirtutis uerae, & constantis rationem constituamus. Nam caetera quidem, quae ex mundanis honoribus, atque laudibus, uel ex ipsa etiam traduntur philosophia uirtutum curricula, atque inuitamenta, neque soliditatem habent stabilem, neque ad immortalitatis praemium nos deducunt. Haec similitudo Dei ex imitatione IESV Christi una sola est crepido stabilitatis nostrae: eadem inuicta seculis, immota cupiditatibus, quae cum ueluti procellae quaedam & tempestates uitam nostram afflue quatiunt, hac fide CHRISTI sola frangi, & propulsari queunt. Firmati enim a Deo per fidem ac iustitiam, in eaque statuti, cum CHRISTVM habeamus uerbum patris, uiam nobis per aspera, & ardua aperientem, principemque ipsum subeuntem, atque excipientem durissimos mundi casus, quo illi leuiore deinde, & tolerabiliores in nos incidant, praerentem quoque nobis in caelum, & suo illuc ascensu eodem nos uocantem, nos spe illorum coelestium bonorum incitati, neque abducimur postea mundi blanditijs, nec asperitatibus deterrermur, quin certi, atque constantes etiam si offendimus interdum in uia, & labimur, mente tamen, atque animo in Deo haereamus. Haec itaque similitudo nobis ab Deo ex Euangelio Pauli est, quod est totum praerentium IESV Christi, in quo mysterium nostrae salutis nunc demum reuelatum est, quod ex aeternis seculis delituit, obscurumque permansit, tamen si Deus per prophetas suos aliquas eius partes in omnes mundi oras uoluit promulgari, idcircoque effecit, ut late diffusum Iudaorum nomen, & in omnibus ferè prouincijs, ac ciuitatibus disseminata illa natio legis suae uim, & notionem hominibus proponeret, quo IESV Christi futuri seruatoris testimonio praedicato ubique inter homines, & publicato, cum ipse postea CHRISTVS aduentasset, facilius a gentibus, planiusque agnosceretur, fidesque eius, tanquam filij Dei acciperetur. Huic igitur sic nos firmanti, & curanti, & tantopere nos amanti soli sapienti Deo honor a nobis, & gloria per IESVM Christum dominum nostrum in seculorum sempiternas aetates, Amen. HIC TRIVLTIVS: lute sane, inquit, atque addeceat ita heri. Solus enim & sapiens, & laudabilis est Deus, qui si etiam non alio nobis indicio suam beneuolentiam ostendisset, quod mundo inferiori nos praefecit, ceterorumque animantium cunctorum constituit dominos: esset tamen eius liberalitas & sapientia cum amore nobis, & cum ueneratione omni recolenda. Cum uero humanitas beneficij, non contentus, diuinae etiam hereditatis praemium nobis proposuerit, atque id nos facilius, ut adipisci possemus post multa, uariaque suae prouidentiae, doctrinaeque indicia, filium suum un-

cum postremo legauerit ad terras, mori; cum pro nobis, & in crucem tolli permiserit, quod nos cum eo unā in terrenis nostris affectibus mudo crucifixi, nihil nisi celestia, & alta cogitamus, quod possumus queſo amoris, & gratiæ Deo, quod tanto illius, & tam singulari beneficio respōdeat, à nostra parte exhibere. Equidem angor animo non hæc ubiq; gentiū cognita, & diuulgata esse, quæ disputata heri à te, & nudius tertius, nos hodie tantum quasi delibando tractauimus, & ea tamen breui ipsa cōmemoratio perſpicuam ostendunt sui luminis ueritatem. Quid enim potest esse illustrius quæ esse unicū hunc æternæ, & ueræ assequendæ beatitudinis modum, si ab Deo primum egressi, ad Deum item nos recipiamus: quod nostræ perpetuæ salutis mysteriū torum abstrusum olim gentibus, iudæis dimidia ex parte datum, nos integrū, & plenum in omnem partem accepimus. Dux porro, & monstrator huius mysterij solus CHRISTVS. Neq; hoc tantū, sed & ipse mysterium, sic enim te exponente cognoui, id quod magis, magisque deinceps animo uoluitans intelligi esse uerissimū, CHRISTVM ipsum doctrinam, & uerbum existeret patris nos mouentis, & condocefactionis, si celestium bonorum compotes esse uelimus, orationem suam nobis perdiscendam, hoc est, CHRISTVM induendū, & præ nobis ferendum esse, hoc est, iterū ut interpretemur, mundanis amoribus deserendis, & celestibus capeſendis solum Dei gratiam, & cum eo cognationē nobis appetendam. Cuius rei documētum nobis est ipse CHRISTVS, missus ob hoc ipsum à celo, & quatenus homo ad hanc ipsam rem creatus totus, atq; factus, nomen ut nobis filiorum Dei, & paternam secū cœli hæreditatem tanq; charissimis fratribus cōmunicaret. Hoc igitur ut dico, tam pſpicue sapientia, & ueritatis lumen, quod ueluti fulgur è medijs olim regionibus terræ in omnes circūcirca rerum fines emicuit, uoceq; ea insonuit, ut nō illa ab homine prolata uox, sed è cœlo edita planē intelligeretur: quo quidem tempore cunctæ propemodū gentes & nationes quantumuis feræ & barbæræ ad Deū sese facili, & ad CHRISTVM contulerunt: hoc, inquam, lumen nunc relanguisse usq; adeo, ut nō iam firmo, & recto intuentibus oculo, sed quasi hallucinātibus apparere uideatur. De his loquor, qui illud quoquo modo tamen accipiunt, & se id præferre suis actionibus pſtentur: à multo maxima uero parte aut ignorari idem illud, aut etiam contemni, quis pijs hominis sensu præditus grauisime potest nō dolere? Cernimus Christianum nomen eō deducum esse, primū ut qui illud tenent, & norunt, uerbo quidem usurpent, re autem, atq; factis omnia alia potius conſectentur, quæ sunt huic professioni, & nomini consentanea. Nolim equidē integris, probisque hominibus, quicūq; illi sunt, & ubicūq; terrarum cōstituti, ullam meis uerbis labem, maculamq; afferre. Non enim hos reprehendere, aut uiolare intendo; sed de cōmuni hominum, qui se ostendunt, & offerūt more, & de uſitato genere uiuendū loquor, quod in eo positū nunc est, ut uideamus omnes ferē querere, quæ sua sunt, ut Apostolus ait, nō quæ IESV Christi. Atq; utinam tamen quæ ad eas res conſerent, neq; in alienis uano labore uersarētur, dum sollicitudines suas ad eas res conſerunt, quarū propria, & certa nunq; est possessio. Etenim quid magis propriū, magisque copulatum, atq; hærens; quæ sibi unusquisq;? Et tamen qui hoc cogitet, & sapiat, suamq; imprimis integritatē, & suimet curet incolumitatē quotus iste reperiat? Imminemus foras penē omnes, & nostrimet obliti ad illa externa propendimus, quæ sonitu, & rumoribus complent aures nostras, falsoq; splēdore oculos perſtringunt, quibus dum potiamur, & compotes eorum sumus, ex animis nosmet ipsos ueritate priorum bonorum, iustitiæq; & fidei, & ipsius sæpnumero Dei, qui solus salus nostra est, cum possessione fallacium bonorum facimus commutationem. Nam quod uita plena est simulationis, infidiarū, mendacij, quod adulamur, quod uulrus fingimus, quod assentamur presentibus, absentes laceramus, quod dū ad optata nostra perueniamus, non æquitatis, non concordia, non publici commodi, non pietatis, aut charitatis, aut religionis ducimus rationem, quis nō intelligat causas omnium malorum, quæ Christianam iam diu depopulata Remp. sunt, hodieq; maxime & uasiant, & depopulantur, in hoc errore hominum, & communis uitæ confusione consistere: Eo enim adducti his moribus sumus, ut nō amplius uideamur, neq; nostro cōsilio salui fieri posse, neq; Dei ope, atq; auxilio, propterea quod alterū iniustus cæcatis cupidita

cupiditatibus nō uidemus, altero sumus indigni. Itaq; præter bella, & seditiones infinitas, quibus longo iam tempore laborat Christiana Rēsp. accessit paucis his annis grauis ista hæresis, quæ & concordiam publicam, & religionis autoritatem aliquot in locis uehementer cōminuit, metuq; legum sublato, suapte ipse homines ad carnis licentiam, & ad cupiditatum studia proſectos, non solum exoluit timore, franoq; conscientia; sed animauit etiam ultro, atq; ad explēdos improbos animorum affectus hortata est. Nam quid de nostro, & fidei nostræ ac religionis perpetuo hofte principe Turcarum dicam; cuius admirabiles & inauditi fortunæ cursus non ne indicant manifestō alienatum à nobis Dei animum, & abhorrentem ab utilitatibus nostris illius uolūtatem esse: ut quoniam nos, quod debemus, id minime agimus, hostis noster quicquid ipse agit, facile sibi id factū, & quasi paratum inueniat. Atq; ut appareat magis, quæ sit in hac re uolūtas, & quod iudiciū summi Dei, potest ne esse certius quicquid, quam si uelimus nos, hoc est, si principes nostri in unum consentiant, facile illum repressum ab his, in quæ imminet, quæ nobis ex amplo, & uetere Christiani nominis imperio pauca iam reliqua sunt facta; neq; hoc solū, uerum etiam ex illis, quæ iam diu occupat, quæ ex damnis nostris possidet, non maximo negotio eum expulsum iri? Nihil est profecto, quod patere possit magis. Quid igitur est causa, quod non prouidetur, quod non occurratur, quod impendens cunctis exitum nō attenditur? Cæci, cæci, inquam, sumus, neq; conspiciamus, quid timere oporteat, quid cauere rectum sit, desertiq; à Deo, & derelicti, nec cōsilio capiendi, nec bonæ rationis ineunda ullā habemus facultatem. Atq; ille quidē aucto suo in immensum, amplificatoq; imperio, quod ex ruinis totum nostris coagmētauit, atq; extruxit, nō contentus Syria, Aegyptioq; quæ paucis his annis, armis est adeptus, cum Asiam cunctam nobis antea abtulisset, Græciam occupauisset, Illyriū esset uniuersam depopulatus, munitissima recens nūc quoq; Pannonia oppida expugnauit, imminetq; regno illi, quod si ceperit, ac possederit, quo minus accipiat, nihil à nobis remedij paratū esse uideo, non posthac mari discretū quoquo modo hostem, sed in faucibus Italia habituri sumus. Recitantur quotidie in senatu ex Pannonia literæ, etenim illic legatione, ut scitis, pro summo Pontifice fungitur uir nobilissimus Sicularum, idemq; line omni controuersia prudentissimus Antonius Pulleo Burgius, tuus Sadolete uetus amicus, atq; hospes, de quo tibi maxime debet esse notum, tua enim istæ est curatio, tuū munus de his, quæ ad regnum illud, & legationem pertinent, Pontificem quotidie cōsulendi, literisq; accipiendis, & mittendis rerum, ac temporum consilia cōmunicandi. Sed ut dicere institueram, leguntur in senatu crebrō literæ summum illarum nationū periculum significantes, nec tamē spem ullam ostendentes salutis: nisi forte tale quid eueniat, quo hostis ab instituto, & uoluntate huiusmodi deducatur: ita illi uolenti in manibus uictoria esse legati nostri renūctiant. Qua in re maxime notare, & animaduertere soleo Clementis septimi Pontificis maximi pietatē, bonitatemq; qui cum & tanto ponderē auri, quantum ab ipso effici potuit, regno illi subuenerit, & labore, cura, uigilijsq; nihil prætermitteret, quin omnia tentet, atq; experiatur, si quid bonæ salutis collabentibus illis rebus queat afferre: tum autē uultu, aspectuq; denunciat dolore animi se cōturbescere, neq; ullam diurnæ, aut nocturnæ partem capere quietis; dignus profecto, cuius & assiduas preces ex alto Deus, & quotidiana monita, atq; consilia Christiani in terris principes exaudiant. Sed uidetis, quæ impedimenta sunt, flagramus in Italia bello acerbo, ac diuturno, duobus potentissimis regibus inter se decertantibus, qui totū robur Christiani nominis secū deferunt; quorū non meum quidem est iudicare cōtrouersias, illud meū, ut de FRANCISCO Rege Christianissimo id dicam, quod aut meus in illū amor, aut meum perpetuū, & conitans de ipsius uirtute, & magnitudine animi iudiciū me cogit dicere. Sic enim mihi persuasum habeo, si illi aliquando contigerit liberū esse ab his socialibus bellis, quæ dum res repetit suas, necessariō suscipere coactus est, hanc eum prouinciam, expeditionemq; liberandæ ab hostibus Christianæ Reipublicæ, & suscepturū maximo animo, & nauaturū fortiter esse, quod ut sperem adducor, non solum ex eis, quas conspicio in eo esse, uirtutibus, quod honoris, quod laudis, quod eius gloriæ præcipue cupidus est, quæ sit ad Deum ipsum, & ad Reipublicam

blīcā commodum conuerſa, ſed eō etiam magis, quōd ipſe in ſermonibus, quotidiā
niſq; colloquijs ſingulare quoddam ſemper eius rei ſtudio, & inſignem cupiditatē
praefert. Etenim eo eſt animo praeditus, ut ſe à nemine ſuorum prouocum, atq; ma
iorum, qui plures multa, & magna pro Chriſtiana Republica egerunt, in hac praec
la laude paſſurus ſit ſuperari; utinam modo acerbā iſtā diſcordiā, exitiabilēq; con
tentiones, quā tanto publico officiunt bono, Dei primū ope, ac beneficio, tum de
inde Clementis pontificis noſtri conſilio, qui nihil aliud dies, noctesq; cogitat, ad tole
rabilem aliquam conditionem ſiniantur, paceq; & compositione quandoq; terminen
tur. In qua quidem cura, & labore pacificādi uideo te Sadolete, cum in intimis rerum
deliberationibus Pontifici aſidue adſis, laborare praecipue, & praeter ceteros ſolici
tum eſſe. **SVM ENIMVERO**, inquam, nec mihi quicquam eſt optatius, quā
intueri aliquando quieſcentem Italiam, & iſta ipſa arma, quā tam facile uiſbrantur in
ter nos, pro propugnatione fidei **CHRISTI** aduerſus impios hoſtes cōuerſa aſpi
cere. Habeo autem mecum eiusdem muneris, animiq; collegam, hunc, qui arate qui
dem adhuc pene adoleſcens, ingenio, uirtute, eloquentia, cum ſummis uiris eſt compa
randus, Benedictum Accoltum Archiepiscopum Rauennā. Sed quam facile ſit in
medijs iſtis ardoribus inimicitiarum animis contentione, iraq; exaſperatis ſanum, &
ſalubre ualere poſſe cōſilium, exiſtimare ipſi per uoſmetipſos poteſtis. Pontifex qui
dem optimo animo, & incredibili urget ſtudio, ut molliantur corda, pacisq; aliqua
cogitatio ſuſcipiatur. Sed nihil adhuc profectum eſt, Deo, ut ego ſuſpico, noſtris ra
tionibus ſuoꝝ perſugia auxiliorum obſtruente; qui quoniam unde ipſe abeſt, nihil ſibi
omnino recti, nec cōmodi capi poteſt conſilij, à nobis Triulti orandus, atq; obſecran
dus eſt, ut populos aliquādo ſuos benigniore oculo aſpicere dignetur. **FACTV NV**
DVM id quidem eſt, inquit, & fuit his aliquot annis etiam factum, cum Leone decimo
pontifice maximo quinquennales illa induciā in omni Chriſtiano nomine indi
cā fuerunt, quo quidem tempore conſtare inter homines uſu rerum edoctos, & ſa
pientes intelligebā uno illo in conſilio, & in illa una ſaltem ad tempus ſuſcepta Chri
ſtianorum principum concordia, ſalutem Chriſtianaē Republicā conſiſtere. Sed ut
reuertar ad Deum, cum eſſemus tunc in ſenatu, literaſq; omnium penē principum ha
beremus ſignificantes animi moerorem, quem ex felicitate, & uictoria hoſtis noſtri
Turcae eorum quiſq; cepiſſet (etenim tempore illo Turcarū rex Syriam, atq; Aegy
ptum armis occuparat, uidebaturq; nouis imperijs auctus, & maiore multo quam
prius, ac propē duplicata cumulatū potentia ad inferendum nobis detrimenta, atq;
clades futurū paratior) recordor initum fuiſſe nobis repente id cōſilium, ut in quin
quēniū foedus, & amicitiam Chriſtianiſ principibus indiceremus, decerneremusq;
omnipotenti Deo aliquot dierum ad omnia templa, & puluinaria ſupplicationes, ut
quando nos noſtris operibus nil mereremur, ſua iſis miſericordia, & bonitate opem fer
ret Chriſtianaē Republicā, eosq; qui ipſius ſanctum nomen colerent tamen, atq; ado
rarent, à poteſtate, & libidine crudeliſſimorū hoſtium redderet ſaluos, quas tum ſup
plicationes omnibus in locis, à cunctis qui Chriſtianaē Rempubliam ſaluam cu
perent, cum coniugibus, & liberis iuſſimus celebrari. Dixit ſententiam in ſenatu ho
mo omni grauitate, ſapientia, authoritateq; ampliſſimus Antonius à Monte, qui iam
diu in principibus eſt noſtri ordinis, cui ad unum omnes fuiſſimus aſſenſi, nec potuit
meo quidem iudicio ſapientius tum agi, quā actum fuit, Et ſane in tantis moero
ris, & triſtitiaē tenebris, quantā animos cunctorum tunc occupauerant, lux quaedam
ſpei bonā, ſalutisq; communis coeperat apparere, niſi illud lumen optimi conſilij ſa
militaris iſta noſtrarum caligo cupiditatum cito extinxiſſet. **AST EGO**, inquit,
Iulius cum in Gallia tunc eſſem, ſui enim illis in locis, ut meminiffe poteſtis, ueſtrū,
cum Bernardus Diuitius Bibiena ſummi ingenij, & magni conſilij uir, ex ueſtro
Triulti ordine cardinalis legatus ibidem ſummi pontificis exiſſeret, egoq; omnibus
illis in rebus, & conſilij ſemper intereſſem, dicam quod uidi egomet, aſſuēq; pra
ſens, cum fieret, neque hunc clariffimum, & praſtantiffimum regem ſuae uirtutis, &
gloriaē teſtimonio fraudabo, qui cum hac ipſa de re, induciſſeq; edictis, cauſaq; quam
obrem edictā illā fuiſſent, literas, & nuncios ab urbe accepiſſet, itemq; de eadem re
à nobis

à nobis fuiſſet edoctus, uehementer cōmotus animo, & Chriſtianaē detrimentum reli
gionis grauius ferens, quam amplificata hoſtium potentia proximā eſſe periculo in
telligebat, non cōtinuo reſpondit, diemq; ſibi potius ſumptit ad deliberandum, quā
cum ueniſſet dies, eſſetq; frequens coactum nobiliſſimorū procerum, & grauiſſimoꝝ
rum hominum, ornatiſſimorumq; conciliū, pro ſuggeſtu inſtituit reſpondere; credo,
ut quod erat Deo, & fidei **CHRISTI** oblaturus, id in cōuentu illuſtrū, grauiumq;
uirorum, & teſtatiū magis, & maiore firmitate ratum eſſet. Atq; ſibi cōmemoratis ma
ximis beneficijs, quē ſibi tam in ſe ipſo, quā in maioribus ſuis diuinitus collata fuiſ
ſent, ſuaq; expoſita cupiditate referendā, quoad liceret, Deo gratia, obtulit ad extre
mum, pollicitusq; eſt, ſi Chriſtiani ceteri principes induciſ aſſenſi eſſent, cauſamq;
Dei priuatis diſſenſionibus praeruendā eſſe conſtituiſſent, ſeſe cum quadraginta
millibus peditum, duobus millibus cataphractorum equitum ad bellum, atq; in expe
ditionem aduerſus Turcas iturum, neq; antē finem factum, quā ſoſſigato bello,
atq; conſecto, aut uitam ſuā quam deuoueret Deo, aut ueteres prouinciās, quas Chri
ſtianaē iam pridem Reipublicā impij hoſtes eripuiffent, eidem Deo reſtituiſſet. Quo
ego ſpectaculo nullum unquā me arbitror maius uiſurū, neq; magnificētius. Etenim
cum uirtus regis, atq; animus, illaq; mentis magnitudo, qua inſigni praeditus eſt, totā
ſe in illo facto tunc oſtendit, ac patefecit; tum uero nos in eam ſpem, atq; opinionem
omnes diſceſſimus, ut non amplius de metu, aut periculo, ſed de uictorijs, ac trium
phis cogitari à nobis putaremus oportere; quā tamen ſpes, ut dixi, celeriter nobis ē
manibus elapſa eſt, quorū culpa non dico, eſt enim uobis poſitū ante oculos. Illud me
reō, grauiq; ex eo dolore animi afficior, q; iam ad omniū noſtrum perniciem, & certe
ad perſequā infamiam nominis Chriſtiani pertinet, quōd ex his noſtris impoſitiſ
ſimis diſſenſionibus principem Turcarum imperium orbis terrā affectantē uagandi
quā uelit impune, omniaq; corripiendū intelligere uideo facultatē ſibi eſſe cōceſſam.

TVM LANGEV S: Quā tu luli de rege noſtro palam ab eo facta, atq; dicta ui
diſſe te ais, ego qui illius conſilijſ intimus ſum, totamq; eius uitam ſpeculor, quippe
qui in cubiculo ſemper illi ſum pximus, facile aſſeuerare tibi poſſum eo animo fuiſſe
dicta, ut non conſilium repentino captum, ſed perpetuā in eo uoluntatis teſtis oratio
illa exiſſet. Atq; utinā uidere interius poſſetis domeſticas illius actiones, & priuata
ſtudia, amaretis profectō humanitatē, liberalitatem, bonitatem, quā eſt extra quoq;
& in publicum proferuntur, domi tamen, atq; intus expreſſiora ſunt. Nam quod ad
hanc in fidei hoſtes expeditionē pertinet, noui ego illius motus animi, & conatus, nil
niſi de laude, & de gloria cogitantes, ſcioq; quanta iſis rerum magnarum flagret cupi
ditate gerendarū, utq; torus ad Deum, & ad ſtudiū tutandā religionis ſit conuerſus.
Quod quidem in hac nouarum hæreſum, atq; opinionum labe à ſuis populis propul
ſanda facile poteſtis animaduertere. Itaq; ſperare ſure debemus, ſi hac illius firmata, &
ſtabili uoluntate occaſionē ipſi Deus, & ab his ciuilibus penē, ut ita dicam, quā inter
Chriſtianos agitantur, diſſidijs pacē, ociumq; praebuerit, futurum eum Chriſtiani no
minis in ueterem potentiam, amplitudinemq; uindicandi, & authorem, & principem.

V TINA M, inquam, Langee hoc ita fiat, ſicq; iubeat ille, qui omnium potens eſt
Deus, quē rogamus ſupplices, ut in cōſtituenda quando illi cunq; fuerit uifum ſalute
nominis noſtri, quod certe externis, interſtinisq; hoſtibus, ſed multo etiam magis uita
hominum corrupta, & cōtaminatis moribus grauius laborat, hanc uelit propriā eſſe
gloriaē **FRANCISCI** Regis noſtri Chriſtianiſſimi, ut ipſe electus praecipue à Deo
ad hoc praecelarū munus uirtute, & uictoria, & felicitate Chriſtianaē Rempub. ſtabi
fiat, cuius deinde gloria beneficij in uniuerſa poſteritate perpetua, illuſtrisq; ſit. Cui
à nobis Deo ſolē potenti, & ſapienti, & optima ſemper uolenti iterum ac ſapientis, atq;
adeo ſemper honor ſit, & gloria in ſempiterna ſecula. Amen. **HIC** idem omnes cum
precati eſſent, Deumq; ſupplices cum pietate adorauiffent, iamq; in Vaticano nos
ad ſuas quenq; de Republica curas diei tempus reuocaret, ſoluto coetu diſceſſimus,

...dia
...o. am
...o. in
...ung. e. m
...cu
...ri in am
...ca
...pna. in a
...quod
...mo. pigno
...mo. p. quob
...sua pigno
...s. re. re. uo
...s. u. p. ma
...s. act. re. au
...cor. au. no
...re. cu. re. uo
...re. igno. do
...ar. o. e. l. i
...x. u. i. d. au
...u. m. re. neg
...re. re. ma
...e. no. me. re
...ue. d. i
...re. u. e.
...a. l. no. d. i
...g. u. re. m. i. d. a
...s. e. p. d. i. s. f.
...a. n. a. c. u. r. e
...n. a. t. u. r. a. n. i
...t. u. r. h. e. s. e. e
...b. i. o. l. i. g. n. i
...d. m. u. o. l. u. m
...h. e. c. c. o. r. r. i. g. i. t.
...e. d. i. n. e. l. e. n.
...s. d. u. d. u. r.
...n. a. u. m. o. u. a.
...d. a. t. u. r. p. i. g. n. o.
...o. v. i. g. i. l. a. n. s.
...i. n. i. s. t. a. n. t. i. a.
...c. i. t. i. p. o. s. t. e. r.
...e. t. e. o. n. e. m. o.
...r. p. d. i. u. m. i. t.
...u. i. s. t. a. n. t. i. a.
...o. b. l. i. c. a. t. i. o.
...h. i. l. e. t. u. r. a. t.
...a. c. t. u. p. r. i.

